

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

† Heinrich Rickert Τακτ.Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Ernst Hoffman τέως Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—Erich
Frank.—Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας.—
Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς
Ἀμερικῆς.—Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν
Ἀθηνῶν.—August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Breslau.—Μιχ.
Τσαμαδός.—Franz Bœhm ἐκτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Ἰωάν. Θεο-
δωρακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ.
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΩΝ 41

1940

Francis Maugé: L'Esprit et le Réel perdu. (Paris, Alcan 1938).

Ἰπὸ τὸν τίτλον τοῦτον ὁ συγγραφεὺς δημοσιεύει τὸ δεύτερον ἔργον μιᾶς σειρᾶς ἐκ περισσοτέρων συγγραμμάτων. Τὸ πρῶτον (δημοσιευμένον ἤδη) ἔφερε τὸν τίτλον: L'Esprit et le Réel dans les limites du nombre et de la grandeur. Τὸ τρίτον θὰ φέρει τὸν τίτλον: La Nature et l'Esprit, ἀφήνει δὲ νὰ νοηθῇ ὁ συγγραφεὺς ὅτι θὰ ἀκολουθήσει καὶ τέταρτον ἔργον τοῦ ὁποίου δὲν προαγγέλλει τὸν τίτλον. Ἡ βασικὴ ἀρχὴ τοῦ συγγραφέως εἶνε ὅτι τὸ πραγματικὸν (τὸ ὑπάρχον) καὶ τὸ πνεῦμα ἀντιτίθενται πρὸς ἀλλήλα, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ συνεργάζονται, καὶ ὅτι πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀνταγωνιστικῆς ταύτης ἐνώσεως. Ὁ συγγραφεὺς προτίθεται διὰ τῶν τριῶν τούτων μελετῶν νὰ διαπιστώσῃ τὴν ἀπανταχοῦ ἐμφάνησιν καὶ δράσιν τοῦ πνεύματος, καθορίζων ἐν τῇ κόσμῳ τί ἀναλογεῖ εἰς τὸ πραγματικὸν καὶ τί εἰς τὸ Πνεῦμα, καὶ οὕτω νὰ εὕρῃ τὸν νόμον τοῦ Πνεύματος, ὅποτε θὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ συσχετίσῃ τὸ πνεῦμα μας πρὸς τὸ καθόλου Πνεῦμα, καὶ νὰ λύσῃ οὕτω τὸ σοβαρὸν πρόβλημα τοῦ προσρισμοῦ καὶ τῆς τύχης τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ νὰ τοποθετήσῃ τὸν νόμον τοῦ ἀνθρώπου «ἐντὸς τοῦ συστήματος μιᾶς ἀντικειμενικῆς καὶ ἀπροσώπου ἀληθείας». Εἰς τὸ πρῶτον τοῦ ἔργου ὁ κ. Μαιμέ εἶχε δείξει ὅτι τὸ πραγματικὸν ὁὐκ πρέπει νὰ τὸ θεωρήσωμεν ὡς τὸ ἀντικείμενον ἀπλῶς, ὁπλ. ὡς τὸ συσχετικὸν πρὸς τὸ ὑποκείμενον τὸ ὁποῖον τὸ διανοεῖται, ἀλλὰ ὡς τὸ ἴτερον, τὸ ἐμπόδιον, τὸ μὴ δυνάμενον νὰ νοηθῇ, ὡς λειτουργίαν διαλύσεως ἢ ἐκτάσεως, ἐνῶ τὸ πνεῦμα θὰ ἦτο ἀκριβῶς ἢ ἀντίθετος λειτουργία ὁπλ. λειτουργία ἐνώσεως καὶ συγκεντρώσεως. Εἰς τὸ ἔργον ἐκεῖνο ὁ συγγραφεὺς εἶχε δείξει τὴν σχέσιν τοῦ ὑψίστου μεταξὺ τῶν δύο τούτων παραγόντων εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἀντικειμένων τῶν μαθηματικῶν, πῶς δηλαδὴ ἀντιλαμβάνομεθα τὰ δευτικὰ μετρήσεως μεγέθη. Εἰς τὸ παρὸν ἔργον πρόκειται νὰ μελετηθοῦν αἱ σχέσεις τῶν αὐτῶν παραγόντων εἰς τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα ὅπως ἀντιλαμβάνομεθα αὐτά.

Πρὶν ἔμως εἰσέλθῃ εἰς τὸ κύριον θέμα του, προτάσσει, ἐν εἵδει εἰσαγωγῆς, ἓνα παραλληλισμὸν μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀντικειμένων διὰ νὰ καταδείξῃ τὰς φαινομενικὰς ἀντιθέσεις τινων ἀλλὰ καὶ τὰς βλάβειας μεταξὺ τινων ἀναλογίας. Συνοχὴ καὶ ἐξωτερικὴ ἀναγλυφότης, ποιητικὴ ποικιλία τῶν ἐξωτερικῶν γραμμῶν, ἀναρίθμητοι ἀποχρώσεις, ὡς καὶ ἐνέργεια τοῦ σώματός μας ἐπὶ τοῦ περιβάλλοντος, τὸ ὅποῖον ἀντιδρᾷ ἐπ' αὐτοῦ, ἰδοὺ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῶν ἀντικειμένων εἰς τὰ ὅποια ἀφοροῦν αἱ πρᾶσπάθειαι τῶν ἀνθρώπων καὶ οἱ μελέται τῶν ἐπιστημόνων. Πλησίον εἰς αὐτά, τὰ πλάσματα τῶν μαθηματικῶν μᾶς φαίνονται ὡς σχήματα χωρὶς οὐσίαν, καθαρὰ προϊόντα τῆς ἐνεργείας μας: σχήματα κενά, σύμβολα, σημεῖα ἢ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου, ποὺ δεικνύουν ἀορίστους τινὰς δυνατότητας. Καὶ ἔμως ὑπάρχει ἐσωτερικὸς δεσμὸς μεταξὺ τῶν δύο. Διότι εἶνε βέβαια ἀλήθεια, ὅτι εἰς τὰ μαθηματικὰ περι-

οριζόμεθα κυρίως ἢ τὸν χειρισμὸν συμβόλων, παραστάσεων καὶ ἄλλων σημείων, τὰ σύμβολα ὅμως αὐτὰ δὲν ἔχουν ἀντικειμενικὴν ἀξίαν παρά μόνον ὡς ἐκ τῆς ἀντιστοιχίας ποὺ ἐτέθη ἐν ἀρχῇ μεταξὺ τῶν σχηματικῶν κατασκευασμάτων μας, (τὰ ὅποια στενῶς συνέχονται πρὸς τὸ κινητικὸν σύστημά μας), καὶ τῶν ἀντικειμένων, ποσοτήτων ἢ μεγεθῶν, τὰ ὅποια ἀντικαθιστοῦν.

Ὅπως εἰς εἰανδῆποτε πράξιν τῶν μαθηματικῶν, οὕτω καὶ εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον, εἰς τὴν βᾶσιν εὐρίσκομεν πάντοτε, ὡς ὕλικόν, τὰ ἴδια συγκεκριμένα ἀντικείμενα, τὰ ὅποια προσλαμβάνουν μορφήν διὰ τῶν χαρακτηρηστικῶν τὰ ὅποια διαγράφει τὸ σῶμα μας. Τὰ αὐτὰ συστατικὰ στοιχεῖα τῶν μαθηματικῶν εὐρίσκονται καὶ εἰς τὴν φυσικὴν, ἐξ οὗ ἔπεται ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς φυσικῆς εἶνε ἐπίσης κατασκευασμένον ὅπως καὶ τὸ τῶν μαθηματικῶν. Ἄφ' ἑτέρου ὅμως εἶνε βέβαιον ὅτι ἐὰν τὸ ἀντικείμενον τῆς φυσικῆς διαλύεται καὶ συντίθεται ὑπὸ τὰ ὄμματά μας, τὸ ἀντικείμενον τοῦ κοινοῦ νοῦ, τὸ κοινὸν γνωστὸν μας ἀντικείμενον, φαίνεται νὰ εἶνε ἀντικείμενον δεδομένον. Πρέπει λοιπὸν νὰ κατορθώσωμεν νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτὸ ὑπῆρξε καὶ αὐτὸ κατασκευασμένον, καὶ εἶνε συνεπῶς προϊόν τῆς ἐργασίας τῆς ζωῆς, ἢ ἐποία τὸ ἐδημιούργησε πρὸ πολλοῦ. Πρὸς τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἀνακαλύψωμεν ἀπὸ κάτω ἀπὸ τοὺς σταθεροποιημένους μηχανισμοὺς τῆς ἀντιλήψεως, ἢ ὅποια σχηματίζει τὸ κοινὸν ἀντικείμενον, τὰ ρεύματα τῆς ζωῆς τὰ ὅποια τοὺς διεμόρφωσαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ τοὺς διατρέφουν. Τότε θὰ καταστῆ δυνατόν νὰ διατυπώσωμεν σαφέστερον τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως μεταξὺ πνεύματος καὶ πραγματικοῦ κόσμου, διὰ νὰ διαφωτισθῶμεν ἐπὶ τοῦ νόμου ποὺ μᾶς διέπει ὡς ἄνθρώπους.

Πῶς διαμορφοῦται τὸ ἀντικείμενον τῆς φυσικῆς; Πρωτίστως, λέγει ὁ συγγραφεύς, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι τόσον ἢ γεωμετρία ὅσον καὶ ἡ φυσικὴ εἶναι ἐπιστήμαι τοῦ πραγματικοῦ. Ἡ γεωμετρία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν αἴσθησιν (intuition) καὶ δι' ἑνὸς συστήματος πολυπλόκων μηχανισμῶν, ποὺ ἔχουν ὡς βᾶσιν τὰς ποικίλας ἀντιδράσεις τοῦ ὄργανισμοῦ μας, καταλήγει εἰς τὸ νὰ κατασκευάσῃ τὸν ἀντικειμενικὸν χῶρον· ἡ φυσικὴ ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν ἠλεκτρομαγνητικῶν φαινομένων καὶ τῶν τύπων τοῦ Lorenz συνάγει τὸ χῶρο—χρονικὸν συνεχές τοῦ σύμπαντος τοῦ Einstein. Ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲν εἶνε παρά κατασκευαὶ τοῦ πνεύματός μας, τῶν ὁποίων ἡ ἀπαρχὴ εὐρίσκεται εἰς τοὺς ἀπωτάτους προγόνους μας. Τὸ αὐτὸ εὐρίσκομεν καὶ κατὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἀντικειμένου ὑπὸ τῶν ἀντιλήψεων ποὺ λαμβάνει ὁ κοινὸς νοῦς. Τί εἶνε τὸ ἀντικείμενον τοῦ κοινοῦ νοῦ; Εἴτε τὸ θεωρήσωμεν ὡς τὸ ἀκαθόριστον ὑπόλειμμα ποὺ ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὅποια ἀντιλαμβάνόμεθα (τὸ νοούμενον τοῦ Κάντ), εἴτε εἴπωμεν ὅτι εἶνε ἓνα μίγμα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀσαφές συμβεβηκότων τοῦ σώματός μας σχετικῶς πρὸς ἄλλα συμβεβηκότα, τῶν ὁποίων γνωρίζομεν μόνον τὸν ἀντικτυπον ἐντὸς ἡμῶν, πάντοτε ἀναφερόμεθα διαρκῶς εἰς τοὺς νόμους τῆς

φύσεως, δηλαδή εἰς σχηματισμοὺς πρὸς εἶνε πάντοτε διαλλέσιμοι καὶ εἶνε δυνατόν νὰ ἐπαναληφθοῦν, τοὺς ὁποίους ὑποκαθιστῶμεν εἰς τὰς φευγαλέας ἐντυπώσεις μας. Ἀλλὰ τὸ στάδιον τοῦτο εἶνε ἴδῃ στάδιον προχωρημένον τῆς ἐπιστήμης, καὶ θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ κατέλιπῃμεν ἕως εἰς τὰ σχήματα τῆς ἀντιλήψεως, πρὸς ἴσως δὲν εἶνε παρὰ ὀστεοποιημένα ὑπολείμματα πνευματικῆς ἐνεργείας.

Τὰ πράγματα τοῦ κοινοῦ νοῦ ἐμφανίζονται εἰς ἡμᾶς ὡς ἀπλαῖ παρουσίαι, αἱ ὁποῖαι ἐνῆ προσβάλλουν τὰς αἰσθήσεις μας, ἀντιστοιχοῦν πρὸς πραγματικότητας ἐξωτερικὰς καὶ ἀνεξαρτήτους ἀπὸ τὸ σῶμα μας. Τί εἶνε αὕτη ἡ ἐξωτερικότης; Ἡ ἐξωτερικότης εἶνε κατὰ τελευταῖον λόγον ἡ αἰσθητὴ ἐκφρασις κινητικῶν ἀνταγωνισμῶν τοὺς ὁποίους προαισθάνεται τὸ ἀντιλαμβανόμενον σῶμα. Τὰ πράγματα ὅμως προηγήθησαν ἐμοῦ, καὶ τὰ θεωρῶ ὅτι ἐξακολουθεῖν νὰ διατηροῦνται καὶ ὅταν ἀπομακρυνθῶ. Πῶς τί ὀφείλεται τοῦτο; Βεβαίως αἱ ἐξωτερικοὶ ἐρεθισμοὶ εἶνε φευγαλατοὶ καὶ μεταβάλλονται, αἱ νευρικοὶ ὅμως συνδέσεις διὰ τῶν ὁποίων ὀδεύουν μέχρι τοῦ ἐγκεφάλου ἔχουν σχετικὴν σταθερότητα, τὴν ὁποίαν ἐπαυξάνει ἡ συνήθεια. (Ὁ ἐρεθισμοὶ οὗτοι εὐρίσκονται συνδυασμένοι διὰ τῶν νευρικῶν αὐτῶν συνδέσεων, τῶν ὁποίων ὁ εἰς ἐξεγείρει τοὺς ἄλλους, καὶ οὕτω λέγομεν, ὅτι τὰ πράγματα δὲν εἶνε παρὰ ὁ συνδυασμὸς εἰς μίαν συνολικὴν συνείδησιν διαφόρων καταστάσεων, αἱ ὁποῖαι ἄπαξ συνηνώθησαν ὑπὸ μιᾶς πνευματικῆς συνθέσεως, τῆς ὁποίας ὅρος καὶ προϋπόθεσις εἶνε ὁ ἐντὸς τοῦ νευρικοῦ συστήματος σχηματισμὸς συνδέσεων κιναισθητικῶν αἱ ὁποῖοι διεγείρονται ἕλοι ἅμα ὡς ἀρχὴ νὰ πάλῃ καὶ μίαν μόνην νευρικὴν ἴς.

Οὕτω γεννᾶται εἰς τὴν συνείδησίν μας τὸ αἰσθημα αὐτὸ τῆς διατηρήσεως τῶν πραγμάτων. Διὰ νὰ γεννηθῇ τὸ αἰσθημα τῆς παρουσίας ἀρκεῖ ἡ ἀντίδρασις τοῦ σώματος εἰς μίαν ἀπειλήν διασπάσεως ἢ διαλύσεως, ὅσονδήποτε μικρὰ καὶ ἔν εἶνε αὕτη. Ἰδὼν δὲ ἡ ἀντίδρασις αὕτη γίνεαι ἀντιληπτὴ, καὶ καταστῆ δυνατόν νὰ τὴν μιμηθῶν τρίτοι, τότε ἔτι ἦτο μόνον δι' ἐμὲ ἀντικείμενον, ἢ γίνεαι τοιοῦτον καὶ διὰ τοὺς τρίτους αὐτοὺς, καὶ ἄρα ἢ ἀποκτήσει ἀντικειμενικότητα. Αἱ κινητικαὶ ἀντιδράσεις τοῦ ὀργανισμοῦ σταθεροποιοῦνται ὑπὸ τῆς συνήθειας, καὶ μᾶς παρέχουν τὴν βεβαιότητα μιᾶς τάξεως πραγμάτων πρὸς εἶνε δυνατόν διαρκῶς νὰ ἀποκαθίσταται καὶ ἂν διαταραχθῇ, ἀρκεῖ νὰ τὸ θέλωμεν. Ἡ πρώτη λοιπὸν ἐννοια τῆς τάξεως ταύτης εἶνε βιολογικὴ, σύμφωνος πρὸς ὅσα γνωρίζομεν περὶ τῆς ζωῆς ἢ ἐπιστήμη ὅμως ἀποχωρίζεται ὀλονὲν περισσότερο ἀπὸ τὰς ἀνάγκας, αἱ ὁποῖαι τὴν ἐδημιούργησαν, καὶ φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ τὰς ἀγνοῇ ἐντελῶς. Πέλει τὸ ἀντικείμενον ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὸν παρατηρητήν. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως τόσον τὸ ἀντικείμενον τοῦ κοινοῦ νοῦ ὅσον καὶ τὸ τῆς φυσικῆς εἶνε καὶ τὰ δύο προϊόντα ἐπεξεργασίας διανοητικῆς. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ μὲν κοινὸς νοῦς ἀντικειμενοποιεῖ ἰδίως μέσον τῶν ἀφηρημένων ἐνοιῶν, ἐνῆ ἡ φυσικὴ ἀντικειμενοποιεῖ διὰ τῶν κατασκευῶν, ἀλλὰ εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ ἀντίθεσις αὕτη ἐλαττοῦται σημαντικῶς, διότι καὶ τὰ στοι-

χειώδη σχήματα τῶν ἐπιστημονικῶν κατασκευῶν διατηροῦν πάντοτε καὶ τὸ ἐννοιολογικόν, ἐνῶ, ἀφ' ἑτέρου, καὶ τὰ σχήματα τοῦ κοινοῦ νοῦ δὲν ἀποκλείουν κάθε κατασκευὴν τῆς φαντασίας. Τὸ πνεῦμα μας δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ συλλάβῃ ἀμέσως ὅλα τὰ ἀντικείμενα τοῦ σύμπαντος· συλλαμβάνει μόνον τὸ σύμπαν, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν σχημάτων τῶν σχετικῶν πρὸς τὰς κινήσεις μας, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὴν ἐκδήλωσιν τῶν κιναισθητικῶν λειτουργιῶν τοῦ ὀργανισμοῦ. Καίτοι ὁμως δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἐξέλθωμεν ἀπὸ τὸν κύκλον τῶν παραστάσεων μας, μάς εἶνε δυνατόν νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι τὸ συνειδὸς μας δὲν ἀποτελεῖ τὸ σύνολον τοῦ σύμπαντος, ἀλλ' ὅτι ὑπάρχουν πολλὰ ἄλλα παρόμοια πρὸς ἡμᾶς ὑποκείμενα. Κανεὶς συλλογισμὸς δὲν μάς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνωμεν ἀμέσως, ὅτι τὸ σύμπαν μας εἶνε σύμβολον τοῦ πραγματικοῦ σύμπαντος. Μόνον ἓνα βαθὺ συναίσθημα μάς βεβαιοῖ ὅτι ὅ,τι συμβαίνει ἐντὸς ἡμῶν συμβαίνει καὶ ἐντὸς τῶν ἄλλων: ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς τὸν διανοητικὸν μηχανισμόν, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖ τὸ σύμπαν μας, ἀντιστοιχεῖ ἓνα πραγματικὸν σύμπαν, ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀναρίθμητον πλῆθος ἀτόμων, τῶν ὁποίων ἡ ταυτότης εἶνε δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ μόνον ἐμμέσως διὰ τῶν λέξεων, αἱ ὁποῖαι ἐκφράζουν τὴν ἐσωτερικὴν τῶν κατάστασιν ἢ διὰ τῶν δρατῶν κινήσεων τῶν, ποῦ εἶνε δυνατόν νὰ κατανοηθῶν καὶ νὰ ἐπαναληφθῶν εἰς κάθε συνειδήσιν. Τὸ ἀντικειμενικὸν τοῦτο σύμπαν, τὸ ὁποῖον θὰ παραμείνῃ πάντοτε ὑποθετικόν, κάθε ἓνας ἐξ ἡμῶν τὸ φέρει ἐντὸς ἑαυτοῦ καὶ δὲν εἶνε προσιτὸν παρὰ μόνον εἰς ὅ,τι διέρχεται διὰ τοῦ σώματος ποῦ εἶνε συνδεδεμένον μὲ αὐτόν.

Εἰς τὸ πρῶτον ἔργον του, τὸ πραγματευόμενον περὶ τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν ποσοτήτων, ὁ συγγραφεὺς, διὰ νὰ ξεχωρίσῃ τὴν ἐνέργειαν ἑκατέρου τῶν δύο παραγόντων (πνεύματος καὶ πραγματικοῦ), μετεχειρίθη τρεῖς μεθόδους: τῆς ἀντικειμενικότητος, τῆς ἀντιθέσεως καὶ τοῦ φιλτραρίσματος· τὰ συμπεράσματα καὶ τῶν τριῶν μεθόδων εὐρέθησαν σύμφωνα. Τὰς αὐτὰς μεθόδους προτίθεται νὰ ἐφαρμόσῃ καὶ εἰς τὴν προκειμένην ἔρευναν.

Α. Ἡ μέθοδος τῆς ἀντικειμενικότητος. Εἶνε ἐκείνη ποῦ ἀποχωρίζει ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν παραστάσεων, αἰσθημάτων κλπ., τὸ πεδίον ἐκεῖνο, ὅπου τοποθετοῦνται αἱ πραγματικαὶ δυνάμεις, τῶν ὁποίων αἱ πηγαι δὲν συγχέονται πρὸς τὴν ἀτομικὴν καὶ ἐσωτερικὴν ἐστίαν ἐνὸς ἐκάστου ἐξ ἡμῶν. Ἐφαρμόζων τὴν μέθοδον ταύτην εἰς τὰ μαθηματικά, ὁ συγγραφεὺς καταλήγει νὰ ὀρίσῃ τὸ πραγματικὸν ὡς τὴν ἀνταγωνιστικὴν πρὸς τὸ πνεῦμα λειτουργίαν, δηλ. ὡς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀνιήσεται ἐν αὐτῷ εἰς τὴν συγχώνευσιν. Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὸ ἀντικείμενον τοῦ κοινοῦ νοῦ· λέγοντες τοῦτο ἐννοοῦμεν τὰ πράγματα τοῦ κοινοῦ νοῦ καθὼς μάς ἐμφανίζονται ὡς ἐνέργεια τῶν βιολογικῶν μηχανισμῶν ποῦ ἔχουν ἤδη συστηθῆ διὰ τῶν κληρονομικῶς μεταδιδασθέντων ἀποκτημάτων τοῦ ὀργανισμοῦ, ἀνεξαρτήτως τῶν ὁσων προσέθηκε κατόπι τῆς παιδαγωγικῆς. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ὁ αἰσθητὸς κόσμος εἶνε εὐρύ-

τατον σύμπλεγμα εἰκόνων, ποὺ ἐνεργοῦν καὶ γίνονται διαρκῶς, καὶ ποὺ διατηροῦνται εἰς τὴν συνειδήσιν μόνον ἐφ' ὅσον εἰσέλθουν εἰς τὴν «διάρκειαν» ἢ τὸν ῥοῦν τῆς διανοήσεως. Ἡ μία εἰκὼν ἢ ἐπαναφέρει ἐνώπιον τῆς συνειδήσεως μίαν ἄλλην κτλ. (ὅπως εἶδωμεν ἀνωτέρω σελ. 74). Διὰ τὴν ὑπάρξιν ὁμοῦς ἀντικειμενικῶς μία αἰσθητὴ παρουσία ἀπαιτεῖται πρῶτον μία ἐνέργεια, ποὺ τὴν πηγάζει ἀπὸ μίαν κοινὴν πηγὴν, ἐνέργειαν ποὺ τὴν μεταδίδεται πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις διὰ μέσου τῶν αἰσθήσεων πολλῶν παρατηρητῶν ἕως εἰς τοὺς μῦς τῶν, ὅπου τὴν προκαλεῖται τὰς αὐτὰς ἀντιδράσεις, τὰς ὁποίας ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἀντιλαμβάνεται καὶ ἐννοεῖ. Δεύτερος ὅρος τῆς παρουσίας εἶνε ἡ διαρκῶς ἐπιβεβαιουμένη ἀναμονὴ τῆς ἐπαναλήψεως τῆς αὐτῆς διαδικασίας κατόπιν τοῦ αὐτοῦ πρώτου κλονισμοῦ. Ἡ ἐπαναλήψις ἐν τῇ χρόνῳ καὶ τῇ χώρῳ τοῦ αὐτοῦ σχήματος τῆς ἀντιδράσεως δι' ὅλα τὰ ἀντιλαμβανόμενα ὑποκείμενα εἶνε τὸ διακριτικὸν στοιχεῖον τῶν ἀντιδράσεων τούτων εἰς ὑποκειμενικὰ καὶ ἀντικειμενικὰ διαδικασίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ ὄρασις, ἡ ἀκοή καὶ ἡ ἀφή εἶνε αἱ μόναι ἀντικειμενικαὶ αἰσθήσεις μας. Εἰς τὴν κιναισθηματικὴν αὐτὴν διαδικασίαν, ἐξώθεν ὀριζομένην κατὰ τὰ ἀντικειμενικὰ αὐτῆς χαρακτηριστικὰ, δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τρεῖς φάσεις: 1) τὴν προαισθητικὴν, 2) τὴν αἰσθητικὴν καὶ 3) τὴν μετααισθητικὴν ἢ ὁποία εἶνε ἡ ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως εἰς τὴν κίνησιν μετάβασις διὰ μέσου τῶν ποικίλων διακλαδώσεων τῆς ἐντὸς τῶν νευρικῶν κέντρων.

Πρώτη φάσις.— Ἡ πρώτη αὐτὴ φάσις ἀφορᾷ τὸ πρὸ τῆς ἐπαφῆς στάδιον, ἢ ἐξετασθῶν δηλ. μόνον τὰ ῥεύματα ποὺ ἀπολύγουν εἰς τὴν ἀκοὴν ἢ εἰς τὴν ὄρασιν. Προκειμένου λοιπὸν περὶ ἀκοῆς καὶ ὄρασεως, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σημερινῶν πορισμάτων τῆς φυσικῆς, λέγομεν ὅτι μεταξὺ τῆς ἠχητικῆς ἢ φωτεινῆς πηγῆς καὶ τῶν αἰσθητηρίων μόνον ἡ ἐνέργεια μεταβιβάζεται κατὰ τρόπον συνεχῆ, ἐνῶ ἡ αἰσθησις μὲ τὴν ποιοτικὴν τῆς φύσιν ἐμφανίζεται ὡς φαινόμενον διαλειπὸν, τοῦ ὁποίου ἡ παρουσία δὲν ἐπηρεάζει τὴν μεταβιβαζομένην ἐνέργειαν.

Δευτέρα φάσις.— Τὸ ῥεῦμα τῆς ἐνεργείας, ὅταν ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὰ αἰσθητήρια ὄργανά μας, λαμβάνει τὴν μορφήν μᾶς μηχανικῆς καὶ βεβαίως καὶ χημικῆς διαδικασίας μεγάλως ἡλλοιωμένης. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν προσπίπτουσαν ἐνέργειαν τὸ αἰσθητήριον ἐνεργεῖ ὅπως ἕνας μετατροπεὺς εἰς ἕνα ἠλεκτρικὸν δίκτυον, ἀλλὰ μετατροπεὺς ὁ ὁποῖος ἀφορᾷ ὄχι μόνον τὸ δυναμικὸν ἀλλὰ καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐνεργείας. Τὰ πορίσματα τῆς ἀνατομίας, φυσιολογίας, νευρολογίας μᾶς δεικνύουν ὅτι τὰ αἰσθητήριά μας ἀποτελοῦν θαυμασίως προσηρμοσμένα ὄργανα ἀναλύσεως, ἀμβλύνσεως ἢ καὶ μετατροπῆς τῆς ἐνεργείας. Ἀφ' ἑτέρου ὁμοῦς ἡ προσπίπτουσα ἐνέργεια ὑφίσταται διαφορὰς ἡλλοιώσεις συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς φυσικῆς· μόλις ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὰς νευρικὰς ἴνας μεταβάλλεται εἰς ἠλεκτρικὰ ῥεύματα.!) Αἰ βιβλίου

1) Περὶ τῶν ἠλεκτρο. αὐτῶν ῥευμάτων ἐν τῇ ἐγκεφάλῳ ἴδου ἐν 'Αρχ. Φιλοσ. ἔτος I', τεῦχος 1ον, σελ. 121. Les mécanismes du cerveau.

ἀλλοιώσεις τὰς ὁποίας ὑφίστανται ἐντὸς τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων, αἱ διαδικασίαι ἀπὸ ἀπόψεως ἐντάσεως, μορφῆς καὶ συχνότητος, ὀφείλονται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς βιολογικὰς ἀπαιτήσεις, γίνονται δὲ ἀκόμη περισσότερο καταφανῆ εἰς τὰς γεννωμένας ἠλεκτρικὰς κυμάνσεις.

Τρίτη φάσις.— Τὰ ἠλεκτρικὰ ρεύματα αὐτὰ ποικίλλουν ἀναλόγως τῶν διαφόρων μέσων, διὰ τῶν ὁποίων διέρχονται, τουτέστιν ἕκαστον νεῦρον ἀποτελεῖ διακεκριμένον ἄγωγόν· τὰ ρεύματα ταῦτα εἶνε διάφορα κατὰ τὴν ταχύτητα καὶ τὴν διάρκειάν των· τέλος διαφέρουν καὶ κατὰ τὴν χροναξίαν των, δηλ. τὸ ἐλάχιστον ὕριον τῆς ἐντάσεως τοῦ ἐρεθισμοῦ, κάτω τοῦ ὁποίου δὲν παράγεται ὠφέλιμον ἀποτέλεσμα. Ἡ ιδιότης τοῦ ἄγωγου δὲν εἶνε τι πού ἰδιάζει ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ νεῦρα, ἀλλ' εἶνε ιδιότης τοῦ πρωτοπλάσματος· ὁμοίως καὶ ἡ χροναξία εἶνε γενικὴ ιδιότης τῶν βιολογικῶν ἰστῶν· εἶνε δὲ ἀπαραίτητον νὰ τὴν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅταν θέλωμεν νὰ παρακολουθήσωμεν ἔξωθεν τὴν διαδικασίαν, ἡ ὁποία πηγαίνει ἀπὸ τὴν φυσικὴν πηγὴν ἐνεργείας εἰς ἓνα ἀδέναν ἢ ἓνα μῦν.

Θεωρούμενον ὡς ἄμεσον δεδομένον τὸ φυσικὸν γεγονὸς στερεῖται ὄχι μόνον κάθε ποιότητος, ἡ ὁποία εἶνε τυχαία καὶ μὴ δεκτικὴ μεταδόσεως ἀπὸ πνεύματος εἰς πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν ἀποχρώσεων, τὰς ὁποίας προσδίδει εἰς αὐτὸ ἡ συνείδησίς μας ὅταν τὸ ἀντιλαμβανόμεθα. Τὸ φυσικὸν τοῦτο γεγονὸς ὀργανοῦται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε αἱ προσπίπτουσαι π. χ. ἐπὶ τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς ἀκτῖνες προβάλλονται διὰ μέσου σειρᾶς ὄλων σταθμῶν (τὰ διάφορα τμήματα τοῦ νευρικοῦ συστήματος)· ἐκεῖθεν διὰ ἐτέρων σταθμῶν καὶ μέσων ὀδεύουν πρὸς τοὺς μῦς, τῶν ὁποίων αἱ συσπάσεις ἀπολήγουν εἰς ὄρασιν. Αἱ ἐνέργειαι αὗται ἀποτελοῦν τὰ ἐννοιολογικὰ σχήματα διὰ τῶν ὁποίων διακρίνονται τὰ διάφορα ἀντικείμενα τῆς πλέον ἀμέσου φυσικῆς μας πείρας. Ἄρα γε, ἐρωτᾷ ὁ συγγραφεύς, εἰς τὰ φυσικὰ αὐτὰ φαινόμενα (νευρικαὶ κυμάνσεις καὶ διαδικασίαι ἐνεργείας), τὰ ὅποια ἀκολουθοῦν πάντοτε τὴν αὐτὴν ὁδὸν καὶ προκαλοῦν τὰς αὐτὰς ἀντιδράσεις, εἰς τὰς αὐτομάτους αὐτὰς ἐνεργείας δὲν διαφαίνεται καμμία ἐνέργεια τοῦ πνεύματος; Οὗτος θεωρεῖ, ὅτι ἡ βιολογικὴ προσαρμογὴ ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον σημεῖον μιᾶς λελογισμένης ἐνεργείας. Καὶ πρῶτον, λέγει, τὸ φυσικὸν γεγονὸς, διὰ νὰ καταστῇ ἀντιληπτόν, εἶνε ἀνάγκη νὰ προσλάβῃ τὴν μορφήν ἑνὸς ρεύματος ἐνεργείας, τὸ ὅποτον θὰ ἀκολουθήσει μίαν ὀρισμένην πορείαν διὰ τῶν νεύρων διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς σειρὰν κινήσεων δυναμένων νὰ ἀνανεωθοῦν διαρκῶς κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν. Ἴδου μία πρώτη προσαρμογὴ. Δεύτερον ἀπαιτεῖται τὰ νεῦρα νὰ μὴ ἐρεθίζωνται ὄλα μαζί συγχρόνως καὶ ἀκανονίστως· ἐξ οὗ καὶ αἱ διάφοροι χρονοταξίαι· αἱ μεγάλαι συγκινήσεις, αἱ ὅποσαι διαταράσσου τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τῶν χροναξιῶν συνεπάγονται διαταραχὴν εἰς τὰς κινήσεις ὄλων τῶν μυῶνων τοῦ σώματος. Οὕτω σχηματίζονται, σταθεροποιούμεναι διὰ τῆς συνηθείας, αἱ διαδρομαὶ ἐκεῖναι τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν, τῶν ὁποίων οἱ συνδυασμοὶ δίδουν γένεσιν εἰς τὰ ἀντι-

κείμενα. Τὸ σύνολον τῶν παραστάσεων τῶν ἐρεθισμῶν αὐτῶν ἔξωθεν δρώμενον δὲν εἶνε παρὰ ἕνας συγχρονισμὸς ρευμάτων ἐνεργείας συνεχῶν καὶ ἀλληλεγγύων, οἱ ὅποιοι ὡς ἐκ τούτου ἀναγεννῶνται ὅλοι ὁμοῦ καθ' ὁλοκληρίαν, μόλις ὡς καὶ ἕνας ἐξ αὐτῶν τελεῖ εἰς κίνησιν. "Ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐνέργειαι προϋποθέτουν σωρείαν προσαρμογῶν ἔπειτα ἀπὸ ἀπειρίαν δοκιμῶν, ἐκ τῶν ὁποίων πλεῖστα ἀπετύγχανον καὶ ἄλλαι ἐστέφοντο ὑπὸ ἐπιτυχίας· εἰς ὅλα αὐτὰ μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ἀναζητήσωμεν τὰ ἴχνη μίας ἐνεργείας, ποῦ ἦτο ἄλλοτε δημιουργικὴ, ἢ καὶ τὴν μαρτυρίαν μίας ἐνεργείας καὶ σήμερον δημιουργικῆς ἔστι καὶ ἡλαττωμένης.

Β. Ἡ μέθοδος τῆς ἀντιθέσεως εἶνε ἐκείνη, ἣ ὁποία προσκολλᾶται εἰς τὸ ὑπόλοιπον, εἰς τὸ κατάλοιπον ποῦ παραμελεῖ ἢ μέθοδος τῆς ἀντικειμενικότητος δηλ. εἰς τὰ ἐσωτερικά μας δεδομένα (ὀργανικαὶ λειτουργίαι καὶ συμπεριφορὰ). "Ὅλαι αἱ συνδέσεις καὶ προσαρμογαὶ ποῦ ἀνεφέραμεν, ἐγένοντο ἐντὸς τοῦ σώματός μας. Ἴδῃς εἶνε τὸ σῶμα μας ὅταν λαμβάνομεν ἀντίληψιν αὐτοῦ; Ἰδῃς, λέγει ὁ συγγραφεύς, τὰ ἴχνη τὰ ὅποια ἀφήνουν ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων τῶν τρίτων, καὶ ἐπὶ τῶν ἰδίων μας αἰσθητηρίων λειτουργούντων ὅπως τὰ αἰσθητήρια ἐνὸς ξένου παρατηρητοῦ, τὰ πολυπληθῆ ρεύματα ἐνεργείας τὰ ὅποια μᾶς ἐπληξαν ἢ διήλθον δι' ἡμῶν διὰ νὰ ἀναπηδῆσουν πρὸς ἄλλα σώματα. Αἱ ἐντυπώσεις αὗται εἶνε σήματα, ποῦ ἀλλοιοῦνται ὑπὸ τῶν ὀργάνων ποῦ τὰς δέχονται, διατηροῦν ὅμως κατὰ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν. Τὸ πρόβλημα συνεπῶς τοῦ χωρισμοῦ τοῦ πνεύματος ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ θὰ ἔχει μίαν ὑποκειμενικὴν καὶ μίαν ἀντικειμενικὴν ἀποψιν, ἐντὸς τοῦ ὑποκειμένου ὅπου τὰ δύο συγχρόνως συνεργάζονται καὶ ἀντιτίθενται, καὶ κατὰ τὴν προβολὴν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου ὅπου φανερώνονται εἰς τοὺς ξένους παρατηρητάς.

1) Ἡ ἀντίθεσις πνεύματος καὶ πραγματικότητος ἐντὸς τοῦ ἀντιλαμβανομένου ὑποκειμένου.¹⁾ Αἱ ἐννοιαὶ τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ πνεύματος συγχέονται συχνὰ πρὸς ἄλλας ἐννοίας. (Ὅτι τὴν ἐννοίαν τοῦ πνεύματος ταυτίζουσιν τινὲς πρὸς τὴν ἐννοίαν τοῦ ὑποκειμένου καὶ τὴν ἐννοίαν τοῦ πραγματικοῦ πρὸς τὴν ἐννοίαν τοῦ ἀντικειμένου. Π.χ. ἢ ἐντύπωσις ποῦ ἔχομεν ὅταν βλέπομεν τεθλασμένην τὴν ράβδον ἐντὸς τοῦ ὕδατος, εἶνε καθαρῶς ὑποκειμενικὸν φαινόμενον, καίτοι ἀφορᾷ τὸ ἀντικείμενον, τὸ ὅποσον γνωρίζομεν ὅτι δὲν εἶνε ὅποσον φαίνεται. Ἡ νόησις δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποτελεῖ, ὡς ἀπαιτεῖ ὁ ὕλισμός, μέρος τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος, διότι ἔργον τῆς νόησεως εἶνε νὰ κατασκευάσῃ, νὰ συστήσῃ τὸ πρῶτον τὴν πραγματικότητα· ἢ ἀντίθεσις τουτέστιν εἶνε μεταξὺ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ πραγματικοῦ, τὸ ὅποσον κυριαρχεῖται ὑπὸ τοῦ πνεύματος. Σπουδαιότερα εἶνε ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ

1) Ἴδε κ. R. Blanché: La notion du fait psychique, ἐν Ἀρχ. Φιλ. ἔτος Θ' τευχ. 1ον σελ. 100.

τοῦ σώματός μας ὡς ἀντικειμένου, τοῦ ὁποίου ἔχομεν ἀντίληψιν διὰ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων μας, καὶ τοῦ σώματός μας ὡς κεντρικοῦ σημείου ἀπόψεως καὶ ἀναφορᾶς. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εὑρίσκεται στενῶς συνυφασμένον πρὸς τὸ «ἐγώ», πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὅποιον εὑρίσκεται πάντοτε εἰς οἵανδήποτε πείραν μας, καὶ ἀποτελεῖ μίαν μοναδικὴν παρουσίαν. Τὸ ἐγὼ τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ πρόβλημα τοῦ πνεύματος. Οὔτε ἡ κλασικὴ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ ἐκτεταμένου καὶ τοῦ μὴ ἐκτεταμένου συμπήπτει πρὸς τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ φυσικοῦ καὶ πνευματικοῦ. Καμμία ἐσωτερικὴ εἰκὼν δὲν στερεῖται ὄγκου, καὶ κανεὶς ὄγκος δὲν εἶνε ἐντελῶς ἐστερημένος συνεχείας δηλ. ἐνότητος. Βλέπομεν λοιπὸν ἰσχύοντα ἓνα νόμον ὃ ὁποῖος συνδέει ἀρρήκτως μίαν λειτουργίαν διακρίσεως καὶ διαχωρισμοῦ καὶ μίαν λειτουργίαν ἐνοποιήσεως· ὅ,τι χάνει ἡ μία λειτουργία τὸ κερδίζει ἡ ἄλλη· τοιαύτη εἶνε ἡ σχέσις τοῦ πνεύματος καὶ τῆς πραγματικότητος. Τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τοῦ σώματός μας τοῦ ὁποίου ἔχομεν ἀντίληψιν καὶ τοῦ σώματός μας ὡς κέντρου τῆς ἀντιλήψεως ὁ συγγραφεὺς τὴν διατυποῖ ὡς ἑξῆς: «Τὸ σῶμα τὸ ὅποιον ἀντιλαμβάνεται καὶ ταυτίζεται δι' ἡμᾶς πρὸς τὸ πεδῖον τῆς συνειδήσεώς μας, τουτέστι πρὸς τὸ σύνολον τοῦ αἰσθητοῦ μας σύμπαντος, εἶνε δλόκληρος ἡ δέσμη τῶν τάσεών μας αἱ ὁποῖαι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἶνε ἡμιτελεῖς. Τὸ σῶμα μας τοῦ ὁποίου ἔχομεν ἀντίληψιν ἀποτελεῖ, ἐντὸς τῆς δέσμης αὐτῆς, τὴν δέσμη τῶν τελειωμένων τάσεών μας ὅπου τὸ πραγματικὸν χωρὶς νὰ χάσῃ τὸν χωριστὸν αὐτοῦ χαρακτήρα γίνεται διαρκῆς παρουσία καὶ ἐνσωματοῦται εἰς τὸ Ἐγώ».—Εἰς τὴν ποιοτικὴν σύνθεσιν ποὺ πραγματοποιεῖται εἰς τὸ βάθος τῆς συνειδήσεως, βλέπομεν τὰς αὐτὰς δύο ἀντιθέτους λειτουργίας συνεργαζομένας· ἐκεῖ, ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὰς συγχωνεύσεις αἱ ὁποῖαι τὰς συγκαλύπτουν, βλέπομεν νὰ ὑπάρχουν διακρίσεις ἀποχρώσεων, βαθμῶν αἱ ὁποῖαι ἀπορροφῶνται εἰς τὴν ῥοὴν τῆς διαρκείας, ἡ ὁποία καὶ αὕτη εἶνε μίγμα κατὰ ἀναλογίαν μεταβαλλομένας, συγχωνεύσεων καὶ διαιρέσεων, ἐνότητος καὶ ἀντιθέσεως, εἰσδύσεως καὶ μὴ, πνεύματος καὶ πραγματικοῦ. Ὅσον ζωηρότερα εἶνε τὰ αἰσθήματα τῶν διακεκριμένων ποιότητων (π. χ. παλμικαὶ κινήσεις μᾶς χορδῆς βραδέως παλλομένης) τόσο ἡ συγχώνευσις καὶ συνένωσις εἰς ἓν αἶσθημα ποιότητος εἶνε ἀσθενεστέρα, τοῦναντίον ὅσον ἀσθενέστερα εἶνε τὰ πρῶτα τόσο τελειωτέρα εἶνε ἡ συγχώνευσις. Ἀφ' ἑτέρου, ἔταν διάφοροι ἐντυπώσεις δὲν προκαλοῦν ἀνταγωνιστικὰς κινητικὰς ἀντιδράσεις, ἡ συγχώνευσις εἰς ἐνιαίαν ποιοτικὴν ἐντύπωσιν συντελεῖται εὐκόλως· ἐξ ἐναντίας, ὁσάκις ἀνταγωνιστικαὶ κινητικαὶ ἀντιδράσεις συνοδεύουν τὰς ἐντυπώσεις, τότε δὲν πραγματοποιεῖται ἐνότης, καὶ ἔχομεν διακεκριμένας ποσοτικὰς ἐντυπώσεις.

2) Πνεῦμα καὶ πραγματικότης εἰς τὰς κιναισθητικὰς διαδικασίας ἀντικειμενικῶς περιγραφόμενας.— Ἡ διαδρομὴ τῆς ἐνεργείας τῆς μεταδιδομένης μέσῳ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων διὰ τοῦ νευρικοῦ συστήματος ἀποτελεῖ κύκλωμα· καίτοι δὲ ἔχει παρατηρηθῆ σχετικὸς τις ἐντοπισμὸς ὠρισμένων ἐλδῶν ἐντυπώσεων εἰς ὠρισμένας περιοχὰς τοῦ

ἐγκεφάλου, ὁ ἐντοπισμὸς αὗτος δὲν εἶνε πλήρης καὶ πρέπει νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ δυναμικὴ αὕτη ἐνέργεια ἐνδιαφέρει ὀλόκληρον τὸν ἐγκέφαλον καὶ οὐχὶ τμήματα μόνον αὐτοῦ.¹⁾ (Οὕτω ἐξηγεῖται καὶ ἡ μνήμη: ὅταν εἰς ἓκ τῶν διὰ τῆς πνευματικῆς συγχωνεύσεως συντηνημένων νευρικῶν ἀγωγῶν τίθεται εἰς παλμικὴν κίνησιν, τίθενται εἰς κίνησιν καὶ ἄλλοι προηγουμένως, συνεπείᾳ ἄλλων ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν κραδασπέντες, καὶ ἀναζῆ οὕτω ἡ προηγουμένη ἐκείνη δυναμικὴ διαδικασία). Πρὸς τὴν κίνησιν ταύτην τῆς ἐνεργείας ἐντὸς τοῦ νευρικοῦ συστήματος ἀντιστοιχεῖ ὁ ὑποκειμενικὸς κόσμος τῶν εἰκόνων, καὶ ἔχομεν οὕτω μίαν ἀντιστοιχίαν δύο διαδικασιῶν ἐξ ἴσου δυναμικῶν, ἓκ τῶν ὁποίων ἢ μία δύναται νὰ διατηρηθῇ καὶ μετὰ τὸν θάνατον ἀκόμη (σταθεροποιημέναι νευρικαὶ συνδέσεις αἱ ὁποῖαι εἶνε δείγματα τῆς ἀντιστάσεως τοῦ σώματος εἰς τὰς ἐξωθεν προερχόμενας ἐπιθέσεις ἐναντίον του). Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἡ συνείδησις ἐξαφανίζεται μόλις παύσει νὰ πάλῃ ἡ καρδιά, ἀλλὰ τοῦτο εἶνε συνέπεια τοῦ γεγονότος ὅτι, ἅμα αἱ ἱστοὶ παύσουν νὰ ἀνανεοῦνται διὰ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, παύει νὰ ὑπάρχη πλέον καὶ ὁ ἀπαιτούμενος διὰ τὴν ἀρκίαν συντήρησιν τοῦ νευρικοῦ συστήματος ῥυθμὸς ἀνανεώσεως, καὶ ἐπέρχεται ἡ βραδεία ἀποσύνθεσις κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς κάθε κύτταρον ἀναζῆ ἢ στοιχειώδης ζωὴ, ἕως ὅτου καὶ αὕτη ἢ ζωὴ ἐξαφανισθῇ ἐντὸς τῆς μεγαλειτέρας σταθερότητος τῆς ἀψύχου ὕλης. (1) τρίτος, ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ τὸ ἀντιλαμβανόμενον ὑποκειμενον, ἢμπορεῖ νὰ παρακολουθήσῃ μὲ ἓνα γαλβανόμετρον τὴν πορείαν τῶν νευρικῶν κυμάνσεων ἐντὸς τοῦ σώματος τοῦ τελευταίου τούτου, καὶ ἢ ἢμπορέσει νὰ διαπιστώσῃ ὅτι αἱ ἀντιθέσεις ἀσυμβιβάστων ἀναμεταξύ των ἐνεργειῶν ἐντὸς τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων (παραφωνίαι ἢ ἰσχυραὶ ἀντιθέσεις χρωμάτων) ἀντιστοιχοῦν πρὸς ἀντιστάσεις εἰς τὴν διείσδυσιν ἡλεκτρικῶν ῥευμάτων ἐντὸς τῶν νεύρων. Αὕτη ἢ ἀντίστασις εἰς τὴν διείσδυσιν εἶνε ἡ λειτουργία τοῦ πραγματικοῦ. Ἐνῆρ τὸ πνεῦμα ἐμφανίζεται ὡς ἐνέργεια συντηρητικῆς τῶν μορφῶν τὰς ὁποίας ἐδημιούργησεν εἰς τὸ παρελθόν, καὶ εἶνε ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον τῆς λειτουργίας τοῦ πραγματικοῦ, ἀποτελεῖ δηλ. διευκρίνυσιν τῆς διείσδύσεως, ἢ ὁποία καλλιστᾶ εὐχερεστεράν τὴν διὰ τῶν νεύρων πορείαν τῶν ἡλεκτρικῶν κυμάνσεων. (1)ταν ἢ ἀδιαγραφῆ ἀντίθεσις μεταξύ δύο ῥευμάτων, ἢ ἀπακολουθήσουσιν καὶ ἀντίθεσις εἰς τὰς παραστάσεις τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀντιδράσεις ἀνάλογοι, αἱ ὁποῖαι οὕτω δὲν ὀφείλουσιν εἰς μὴ ὑπάρχουσαν ἀντίθεσιν μεταξύ πνεύματος καὶ πραγματικοῦ ἀλλ' εἰς ἀντίθεσιν ἡλεκτρικῶν ῥευμάτων. Ἐὸ πνεῦμα ὅμως δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀντίθεσιν αὕτην ἀλλὰ τὸν διαχωρισμὸν τῶν πραγματικῶν στοιχείων τὰ ὁποῖα εἶχεν ἐνώσει, διαχωρισμὸν, ὁ ὁποῖος ἀπειλεῖ οὕτω νὰ τὸ παρασύρῃ καὶ αὐτὸ εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν του.

1) Ἴδε καὶ Ἄρχ. Φιλοσοφ. ἔτος I, τεῦχος Iο' τὸ σημεῖωμα περὶ τοῦ ἔργου: Les mécanismes du cerveau.

Γ') Ἡ μέθοδος τοῦ φιλτραρίσματος ζητεῖ ἐκεῖνο ποῦ διατηρεῖται ἀπὸ τὰ ρεύματα ἐνεργείας εἰς τὰς μεταξὺ σωμάτων ἐπιδράσεις ὅταν αἱ ἐνέργεια αὐταὶ ἀνταλλάσσονται μεταξὺ δύο ὑποκειμένων ἐχόντων συνειδήσιν. Πραγματικὸν εἶνε ἐκεῖνο ποῦ διέρχεται ἀπὸ τὸ ἓνα σῶμα εἰς τὸ ἄλλο χωρὶς σημαντικὴν ἀλλοίωσιν πραγματοποιημένου οὕτω ἐνὸς ἀποχωρισμοῦ τοῦ ρεύματος ἐνεργείας ἀπὸ τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας.

Τρία εἶνε τὰ θέματα τὰ ἐξεταστέα διὰ τῆς μεθόδου ταύτης τοῦ χωρισμοῦ πνεύματος καὶ πραγματικοῦ. α) Τί ἀπομένει ἀπὸ ἓνα ὑποκειμενον τὸ ὅποιον ἀντιλαμβάνεται, ὅταν προβάλλεται τοῦτο εἰς τὸ πεδῖον τῆς συνειδήσεως ἐνὸς παρατηροῦ, ἐρμηνεύοντος τὰ σημεῖα ποῦ τοῦ μεταδιβάξουν αἱ αἰσθήσεις του.

β) Τί ἀπομένει ἐκ τῆς μηχανικῆς ἢ πραγματικῆς ἐνεργείας εἰς τὰς μεταξὺ τῶν σωμάτων ἐπιδράσεις, ὅταν εἰσέρχονται ἐκ τοῦ περιβάλλοντος εἰς ἓνα σῶμα ἔξωθεν ὄρωμενον.

γ) Τί πρέπει νὰ συμβαίῃ ἐντὸς ἐνὸς ὑποκειμένου ἀναλόγως τοῦ ὅταν αἱ ἀντικειμενικῶς διαπιστούμεναι ἐντὸς τοῦ παρατηρουμένου σώματος τοῦ ἀλλοιώσεις συνοδεύονται ἢ ὄχι ἐντὸς αὐτοῦ ὑπὸ γεγονότων συνειδήσεως, δεδομένου ὅτι τὰ γεγονότα ταῦτα ἀπρόσιτα καθ' ἑαυτὰ, εἶνε μέχρις ὠρισμένου βαθμοῦ ἐλεγκτὰ ὡς ἐκ τοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ τῆς συμπεριφορᾶς.

α) Ἐκ τῶν ἀντιθέσεων τῶν ρευμάτων καὶ τῶν ἀντιδράσεων τί φθάνει μέχρι τῶν αἰσθήσεων τοῦ παρατηρητοῦ; Μόνον ἢ ἐνέργεια κρούσεως ἢ πιέσεως μεταδιβάξεται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πλήρως εἰς τὸν παρατηρητήν, ἐνῶ ἢ σύνθεσις ἐν τῇ ἀντιλήψει τούτου ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς ἀρμονίας ἢ παραφωνίας ποῦ θὰ προκαλέσει ἢ μεταδιβαζομένη ἐνέργεια ἐπὶ τοῦ παρατηρητοῦ. Συνεπῶς δὲν μετεδιβάσθη ἢ σύνθεσις τοῦ παρατηρουμένου ὑποκειμένου ἀλλ' ἢ σύνθεσις ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν παρατηρητήν.

β) Ἡ πνευματικὴ ἐνέργεια περιορίζει τὰ ἀποτελέσματα ἐντὸς τοῦ σώματος, ἐξαυλώουσα οὕτως εἰπεῖν τὸ πραγματικὸν εἰς τὸ ὅποιον εἰσδύει, ἐνῶ ἢ ἰδέα σκληρύνεται καὶ μεταλαμβάνει πραγματικότητος ἐν αὐτῇ. Ἡ ἐνέργεια λοιπὸν αὕτη καθίσταται ἀντιληπτὴ ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἐλάσσονος ἀντιστάσεως εἰς τὴν διείσδυσιν καὶ ὡς ἀντίστασις εἰς τὴν διάλυσιν δηλ. ὡς δύναμις συνοχῆς. Ἡ διάκρισις αὕτη εἶνε σπουδαία ὄχι μόνον διότι ἢ τελευταία ἰδιάζει μόνον εἰς τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ διότι ῥίπτει νέον φῶς εἰς τὸ πρόβλημα τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ζωῆς. Ἡ συνειδήσις παρουσιάζεται ὡς ἐν ἀπλοῦν στάδιον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Πνεύματος, ἀρκεῖ νὰ μὴ περιορίσῃ κανεὶς τὴν λειτουργίαν τοῦ πνεύματος ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν διανόησιν.

γ) Κάθε ὄρατὸν σῶμα, ἢ μᾶλλον κάθε σύνολον ὕλικῶν σημείων συνδεδεμένων διὰ τῆς συνοχῆς, ἐμφανίζεται ὡς τὸ σταθεροποιημένον προῖδον μίας ἐνεργείας τοῦ πνεύματος ὀριζομένου ὡς τῆς ἀνταγωνιστικῆς πρὸς τὸ πραγματικὸν λειτουργίας, λειτουργίας ἐνωτικῆς ἢ συγχωνευτικῆς,

ποῦ ἐνεργεῖ ἐντὸς τῶν ὀρίων ἐνὸς ὀργανωμένου σώματος καὶ ποῦ ἀποσκοπεῖ εἰς τὸ νὰ ἐξουδετερώσῃ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀντιπάλου λειτουργίας, ἢ ὁποία τείνει εἰς τὸ ἀσυνεχές, τὸ πολλαπλοῦν, καὶ τὸν κατὰ χῶρον ἀποκλεισμόν.

Ἡ δύναμις τῆς συνοχῆς ἀποτελεῖ τὴν στατικὴν φάσιν τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος, ἐνῆ ἢ συνειδήσις ἀποτελεῖ τὴν ζώνην τῶν ταχυτάτων ἀλλοιώσεων (ἀρνητικῶν ἢ θετικῶν) τῆς συνδετικῆς λειτουργίας αὐτοῦ. Ἡ συνειδήσις, κατὰ ταῦτα, δὲν εἶνε ὄργανον γνώσεως, οὔτε καὶ εἶνε προϊόν τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου. Ἡ συνειδήσις πράγματι εἶνε ἓνας φανός, ὁ ὁποῖος οἴημιότ τὴν διάβασιν ἐνὸς ἐσωτερικοῦ ρεύματος, σημειοῖ τὰς περιπετείας ἐνὸς δράματος μεταξὺ δύο ἀντιπάλων προσδεδωμένων ὁ εἰς εἰς τὸν ἄλλον, ἐκ τῶν ὁποίων ἕκαστος θέλει νὰ διαμορφώσῃ τὸν ἕτερον σύμφωνα μὲ τὸν ἑαυτὸν του. — Πῶς ὁμῶς συμβαίνει ὥστε, ἐνῆ τὸ πνεῦμα εἶνε κλεισμένον εἰς τὸ σῶμα νὰ λαμβάνουν χώραν αἱ μεταξὺ σωμάτων σχέσεις διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς πιέσεων καὶ κρούσεων χωρὶς τὸ πνεῦμα τοῦτο νὰ ἔχῃ συνειδήσιν αὐτῶν, ἢ πῶς συμβαίνει νὰ ὑπάρχουν νευρικαὶ ἐνέργειαι ἐντὸς τοῦ σώματος μὴ συνειδηταὶ ἢ λανθάνουσαι μέχρι τελείου αὐτοματισμοῦ παρὰ τὸ γεγονός ὅτι οὐδέποτε παύει ἡ ζωὴ καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ νευρικοῦ συστήματος;

Ὁ συγγραφεὺς φρονεῖ ὅτι καὶ αἱ δύο αἱ ἀντινομίαι αὗται εἶνε ἀπλῶς φαινομενικαί. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἡ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος γίνεται κατὰ τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν μὲ τὴν τοῦ σώματος, ὁπότε ὁμῶς δὲν γεννᾶται συνειδήσις. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν πραγματοποιοῦνται αἱ μεταβάσεις τῶν ρευμάτων, ἡ ἐνοποιητικὴ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος ἢ ἀπεριορίζεται εἰς τὴν διατήρησιν τῶν μηχανισμῶν, τοὺς ὁποίους ἔχει ἤδη δημιουργήσει· ἐφ' ὅσον ὁμῶς δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη δημιουργίας νέων ἀλύσεων διαβάσεως τῶν ρευμάτων, δὲν παρίσταται ἀνάγκη νέας ἐπεμβάσεως τοῦ πνεύματος καὶ δὲν γεννᾶται συνειδήσις.

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω ἀναλύσεις ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὰ πορίσματα εἰς τὰ ὁποῖα κατέληξεν, ἀναφορικῶς πρὸς τὴν σχέσιν πνεύματος καὶ σώματος ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν δύο μεγάλων φιλοσοφικῶν προβλημάτων, δηλ. 1) ποῖον μέρος αὐτῶν ἀνήκει εἰς τὴν ἰδεοκρατίαν καὶ ποῖον εἰς τὸν ὕλισμόν καὶ 2) ποῖα εἶνε ἡ σχέση τοῦ νόμου τοῦ πνεύματος καὶ τῶν τριῶν μὴ λογικῶν φαινομένων ἧτοι τῆς ποιότητος, τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ζωῆς.

1. Ἐπὶ τοῦ πρώτου ἐρωτήματος ὁ συγγραφεὺς φρονεῖ ὅτι ἡ σύγχρονος ἰδεοκρατία συνοψίζεται εἰς τὰς δύο ἐπομένους ἀρχάς: α) ὅτι ἡ πραγματικότης συγγέεται πρὸς τὴν ἰδιότητα τοῦ νὰ εἶνε τι δεκτικὸν νοήσεως· δηλ. ἓνα ἀντικείμενον εἶνε πραγματικὸν ὅταν ἀνεύρωμεν εἰς αὐτὸ τὸν νόμον τῆς συνοχῆς καὶ τῆς ἁρμονίας, ὁ ὁποῖος εἶνε ὁ νόμος τοῦ πνεύματος· β) ὅτι ἔλα τὰ σώματα, καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ

τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, τὸ συγκεκριμένον Ἐγώ μας, εἶνε προϊόν τῆς νοήσεως, μίας ἐλευθέρας ἐνεργείας τῆς ὁποίας ἔργον εἶνε νὰ δημιουργῆ σχέσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται καὶ αἱ αἰσθήσεις αἱ ὁποῖαι, κατ' οὐσίαν, εἶνε κρίσεις.—Τὴν πρώτην ἀρχὴν ὁ συγγραφεὺς τὴν ἀποδέχεται μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἀντὶ τῆς λέξεως νόησις θέτει τὴν λέξιν πνεῦμα θεωρῶν ὅτι ἡ νόησις δὲν ἀποτελεῖ εἰ μὴ τὴν συνειδητὴν καὶ ὑψηλοτέραν φάσιν τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος. Τὸ πνεῦμα εἶνε δύναμις παγκόσμιος, τῆς ὁποίας ὅμως ἡ ἐνέργεια ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν κατὰ μᾶλλον ἢ ἥττον πολυπλόκων ὀργανικῶν μηχανισμῶν. Ἡ πρωταρχικὴ ὅμως αὐτὴ δύναμις εἶνε ἀρρήκτως συνδεδεμένη πρὸς μίαν κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν ὄρωσαν δύναμιν δηλ. πρὸς τὸ ἀ-νοητὸν πραγματικόν. Ἡ αἰσθησις, καὶ ὅταν ἀκόμη εἶνε συνειδητὴ, ἀποδεικνύει ὅτι τὸ πνεῦμα δὲν εἶνε καθαρὰ ἐλευθερία, ἀλλὰ δεσμευμένη ἀπὸ τοὺς δεσμοὺς τῆς συνηθείας· καὶ συνεπῶς δὲν εἶνε καθαρὰ ἐλευθερία μὴ ὑποκειμένη εἰς κανένα νόμον. Εἶνε ὅμως, ὡς εἶπομεν, δύναμις ἐνωτικὴ, συγχωνεύσεως: μόνον ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος μένου ἀκαθόριστα, καὶ ταῦτα δικαιολογοῦν τὴν ἀνάγκην νὰ δημιουργήσῃ ὠρισμένας ὁδοὺς, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἀποτραπῆ ὅπουδῆποτε καὶ ἂν ἀναφανῆ κίνδυνος ἀπειλῶν διάσπασιν τοῦ ὀργανισμοῦ.

Εἰς τὸ δόγμα τοῦ ἰδεαλισμοῦ, ὅτι ἡ νόησις ἔχει τὰ πρωτεῖα ἐναντι τοῦ ὀργανικοῦ ἐγώ, ὁ ὕλισμος ἀντιτάσσει τὰ ἀπειροπληθῆ γεγονότα, ποὺ ἀποδεικνύουν τὴν ἐξάρτησιν τῆς νοήσεώς μας ἀπὸ τὸν ὀργανισμόν μας. Ἡ ἰδέα, τὴν ὁποίαν σχηματίζομεν περὶ τοῦ ἑαυτοῦ μας, εἶνε προϊόν πνευματικόν καὶ ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ συνόλου τῆς νοήσεώς μας, ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὅποτον ἐκ τῆς νοήσεως ταύτης γίνεται ἀντιληπτὸν ὑπὸ τῶν ὁμοίων μας, φαίνεται ἐν στενῇ ἐξαρτήσῃ ἀπὸ τὸν ὀργανισμόν εἰς τὸν ὅποτον ἀναφέρεται. Τὴν ἀντίθεσιν ταύτην λύει ἡ διάκρισις, ποὺ ἀνεπτυξάμεν μεταξὺ σώματος ἀντιλαμβανομένου καὶ σώματος γινόμενου ἀντιληπτοῦ. Τὴν σχέσιν μεταξὺ σώματος καὶ πνεύματος πάντως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ δεχθῶμεν ὡς τὴν ἐνωσιν μιᾶς ἀύλου ἐνεργείας καὶ μιᾶς νεκρᾶς ὕλης, τὴν ὁποίαν νὰ κινῆ.—Τὸ σῶμα μας εἶνε μέρος, εἶνε ὁ πρῶτος λίθος ἐνὸς σύμπαντος, τὸ ὅποτον ἕνας ἕκαστος ἀπὸ ἡμᾶς δύναται νὰ κατασκευάσῃ μὲ τὰ ὑλικά ποὺ εὐρίσκει ἐντὸς τοῦ ἑαυτοῦ του· ἀλλὰ τὸ σύμπαν τοῦτο καθὼς καὶ τὰ ὑλικά του, μένου πάντοτε ὀλοκληρωτικὸν μέρος τοῦ ὑποκειμένου, τὸ ὅποτον τὸ σκέπτεται καὶ δικαιώνεται οὕτω ὁ ἰδεαλισμός. Ἀλλὰ αἱ προβολαὶ τῶν λοιπῶν πεδίων συνειδήσεων ἐντὸς ἡμῶν γίνονται διὰ τῶν συνθηκῶν αἱ ὁποῖαι καθιστοῦν πιθανὴν τὴν ὑπαρξιν καὶ ἐνὸς ἐνεργοῦ πνευματικοῦ στοιχείου, δηλ. διὰ τῶν στοιχείων ἀντιστάσεως, ὅποτε ὁ ὕλισμος φαίνεται δικαιούμενος. Διὰ νὰ συμβιβάσωμεν τὰς ἀπόψεις αὐτὰς πρέπει νὰ δεχθῶμεν μὲν τὴν ἀρχὴν τῆς προτεραιότητος τῆς νοήσεως, ἀλλὰ ὑπὸ δύο περιορισμοὺς: 1) ὅτι διατηρεῖται ἐντὸς τῆς νοήσεώς μας ὁ δυαδισμὸς πνεύματος καὶ πραγματικοῦ, 2) ὅτι δεχόμεθα ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν ἐσωτερικότητα τοῦ αἰσθητοῦ μας σύμπαντος, τὸ ὅποτον δὲν εἶνε παρὰ αὐτὸ τοῦτο

τὸ πεδῖον τῆς συνειδήσεώς μας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἀπρόσιτον ἐξωτερικότητα μίας ἀπειρίας ἀπὸ ὅμοια σύμπαντα, ἐξωτερικότητα ποῦ ἀποτελεῖ αἷτημα τὸ ὅποῖον δὲν ἀποδεικνύεται.

2. Ἡ καθαρὰ ποιότης καθὼς καὶ ἡ ἐλευθέρω ἐνέργεια εἶνε ἢ κατὰστασις ἐκείνη τῆς συνειδήσεως, ὅπου ἡ πνευματικὴ συγχώνευσις εὐρίσκειται εἰς τὸ ἀνώτατον αὐτῆς σημεῖον. "Ὅταν ἡ προσοχὴ συγκεντρωταὶ ἐκουσίως καὶ ἐλευθέρως ἐπὶ ἐνὸς σημείου, ἔχομεν τὴν περίπτωσιν ὅπου ἡ πνευματικὴ ἐνέργεια, κατὰ τὴν πλέον καταφανῆ αὐτῆς λειτουργίαν, ἀποκλείει κάλλε τι τὸ ὅποῖον εὐρίσκεται ἔξω τοῦ κέντρου τῆς προσοχῆς τῆς. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἤδη ἐκτελέσεων, ἡ παρατήρησις ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῆς λειτουργίας ταύτης δὲν εἶνε δυνατὴ εἰ μὴ ἐπὶ τῆς οἰονεὶ προβολῆς ἐπὶ ἐνὸς δευτέρου ὑποκειμένου. Ἐὸ δεύτερον αὐτὸ ὑποκείμενον, εἴαν εἶνε φυσιολόγος, ἢ παρατηρήσει ὅτι τὰ ἠλεκτρομαγνητικὰ ρεύματα ἀποτελοῦνται ἀπὸ διαδοχικοῦς κρίκους διὰ τῶν ὁμοίων ὁδεύει ἡ ἐνέργεια. Ἐάν εὐρεθοῦν γειτνιαζόντες δύο τοιοῦτοι κρίκοι μὲ χρονολογίας ποῦ νὰ διαφέρουν σημαντικῶς, ἢ ἀνὰ ἕνα ἀνάγκη κάποιας προσαρμογῆς, ἄλλως κινδυνεύει τὸ σύστημα. Ἡ προσαρμογὴ ἢ γίνεται μὲ τὸ νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ἔνωσις μὲ τὸν νευρικὸν ἀγωγὸν ἔχοντα τὴν πλησιεστέραν πρὸς τὸν πρῶτον χρονολογίαν, καὶ ὁμοίως περαιτέρω ἕως ὅτου καταστῇ δυνατὴ διέλευσις τοῦ ρεύματος κατὰ ὅλην αὐτοῦ τὴν διαδρομὴν. Ἡ ἐλευθερία τῶν τμημάτων τοῦ νευρικοῦ συστήματος ἐξετέλεσε τὴν ἐπιλογὴν καὶ οὕτω καθορίσθη ἡ ἀκολουθητέα ὑπὸ τοῦ ἠλεκτρο-ἀρνητικοῦ ρεύματος ὁδός. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ εἶνε προφανῶς πνευματικὴ ἐνέργεια, ἀντίστοιχος πρὸς τὴν θεωρητικὴν ἐλευθερίαν ἐνεργείας. "Ὅταν ἐμφανισθῇ ὁ κίνδυνος διασπάσεως τοῦ ὀργανισμοῦ, χρονικῶς καὶ τοπικῶς, ἡ θεωρητικὴ ἐλευθερία, διὰ τῆς ἐνεργείας τῆς ἐπιλογῆς, καθίσταται καθορισμένη, ἀφοῦ ἔχουν ἐκλείψει τὰ δύο στοιχεῖα τῆς ἀοριστίας.

Εἰς τὰς βασικὰς λειτουργίας τῆς ζωῆς εὐρίσκομεν τὸν αὐτὸν νόμον τοῦ πνεύματος. Εἰς κάλλε ἐκδήλωσιν τῆς ζωῆς παρατηροῦμεν τὴν ἀντικατάστασιν καὶ ἀνανέωσιν ποῦ διενεργεῖται ἐντὸς τῶν κυττάρων ἢ ἀνανέωσις αὕτη πραγματοποιεῖται διὰ τῆς ἀφομοιώσεως, ἢ ὅποια εἶνε κοινὴ εἰς ὅλα τὰ ἔμψυχα ὄντα, εἴτε ἔχουν νευρικὸν σύστημα εἴτε στεροῦνται τοιοῦτου. Διὰ τοῦτο δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀρνηθῶμεν κάλλε συνειδήσιν καὶ εἰς τὰ κατώτερα ζῷα. Αἱ κινήσεις τὰς ὁποίας ἐκτελεῖ καὶ τὸ ἀτελέστερον ζῷον, ἢ ἀμοιβάς, διὰ τῶν ψευδοποδίων τῆς δὲν ἔχουν ἄλλον σκοπὸν παρὰ νὰ διευκολύνουν τὰ εὐνοϊκὰ ρεύματα καὶ νὰ ἀποκλείσουν τὰ ἐπιβλαβῆ. Ἡ διευκόλυνσις αὕτη ἔχει ὡς κατεύουσιν τὴν διατήρησιν τῆς ὑφισταμένης ὀργανώσεως· αὕτη ἀκριβῶς εἶνε καὶ ἡ τάσις τοῦ πνεύματος ἔξωθεν ὀριζομένη. Ἡ ζωὴ ὅμως δὲν ἀρκεῖται εἰς τὸ νὰ διατηρήσῃ, ἀλλὰ τείνει εἰς τὸ νὰ διαμορφώσῃ καὶ τὰ κατάλληλα ὄργανα. Ἐκ τῶν δύο τούτων τάσεων, τῆς διασκευῆς τῶν ἀγωγῶν καὶ τῆς διαμορφώσεως ὀργάνων, ἡ σπουδαιότερα εἶνε ἡ πρώτη, διότι οὕτω σχηματίζονται αἱ γραμμαὶ τῆς ἐκκενώσεως τῆς ἠλεκτρικῆς ἐνεργείας.

Αὐτὴ ὁμῶς εἶνε καὶ ἡ ἐξωτερικεὺς τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας, ὅπως προβάλλεται ἐπὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ πεδίου.

Ἄς προχωρήσωμεν ὁμῶς ἀκόμη περαιτέρω. Τί εἶνε ἡ ἀφομοίωσις ἂν μὴ ἡ συμπύκνωσις τῶν ἀπλουστέρων μορίων εἰς πολυπλοκώτερα μόρια; Τί δὲ εἶνε ἓνα μόριον ἂν μὴ μία ἔνωσις ἀπὸ ἄτομα, ποὺ ἔχουν κάθε ἓνα τῶν ἓνα σύστημα ἠλεκτρονίων, τὰ ὅποια κινοῦνται πέριξ ἐνὸς πυρῆνος θετικῶς ἠλεκτρισμένου; Τὰ γειτνιαζόντα ἄτομα θὰ ἐπιρρασθοῦν ἀναμεταξύ των, καὶ θὰ ἀναπτυχθοῦν αἱ τάσεις διὰ νὰ διατηρηθοῦν αἱ κινήσεις, αἱ ὅποια θὰ διευκολύνουν τὴν ἐσωτερικὴν ἰσορροπίαν των καὶ νὰ συμπυκνωθοῦν εἰς ἓν μόριον τὰ ἄτομα τῶν ὁποίων αἱ κινήσεις συμφωνοῦν, ἕως ὅτου τέλος ἀναπτυχθοῦν αἱ ὀργανώσεις ἐκεῖναι, αἱ ὅποια θὰ ἀποτρέψουν καὶ πάντα κινδυνὸν διασπάσεως αὐτῶν. Αὐτὴ ὁμῶς εἶνε ἀκριβῶς ἡ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος. Εἶνε πιθανόν, ἡ μᾶλλον ἀναπόφευκτον, ὅτι εἰς τὴν σειρὰν τῶν ζώντων ὀργανισμῶν προηγήθησαν τὰ φυτὰ καὶ ἦλθον κατόπιν οἱ μύκητες καὶ τὰ ζῶα, διότι τὰ τελευταῖα ταῦτα εἶχον ἀνάγκην διὰ νὰ ζήσουν τροφῆς ζωϊκῆς προὑπαρχούσης. Τὰ φυτὰ διεμόρφωσαν τὴν χλωροφύλλην, ἡ ὅποια ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκ τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέως τῆς ἀτμοσφαίρας ἀντλεῖ τὸν ἀνθρακα τὸν ὁποῖον συνδυάζει πρὸς τὸ ὑδρογόνον καὶ τὸ ἄζωτον τοῦ ἐδάφους, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποβάλλει τὸ βλαβερὸν ὀξυγόνον. Εἰς αὐτὴν ταύτην λοιπὸν τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς εὐρίσκομεν μίαν συμπυκνωτικὴν ἐνέργειαν ἡ ὅποια εἶνε ἀνοικτὴ εἰς τοὺς ῥυθμοὺς ἐκείνους τῶν μορίων, οἱ ὅποιοι ἐργάζονται πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν καὶ κλειστὴ εἰς τοὺς καταστρεπτικοὺς ῥυθμοὺς, δηλαδὴ εὐρίσκομεν πάλιν τὸ πνεῦμα. Προσαρμογὴ καὶ πνευματικὴ ἐνέργεια εἶνε ταυτόσημα.